

BADIY-TASVIRIY VOSITALAR TARJIMASI VA UNDA EKVIVALENTLIKKA ERISHISH MASALALARI

To‘xtanova Mumtozbeqim Ortiqali qizi

Namangan davlat universiteti doktoranti

Badiiy adabiyotning asosiy xususiyatlaridan biri uning obrazlilik va tasviriylikka asoslanganligidir. Yozuvchi metafora, epitet, taqqoslash, metonimiya, ironiya, kinoya, personifikatsiya, simvol kabi badiiy-tasviriyy vositalar yordamida o‘z g‘oyaviy-estetik maqsadlarini ifodalaydi. Tarjima jarayonida ushbu vositalarni to‘g‘ri va ta’sirchan ifodalash estetik ekvivalentlikka erishishning eng muhim sharti hisoblanadi. Chunki badiiy tasvir vositasi so‘zning tashqi shakli emas, balki uning mazmuniy-emotsional, milliy, madaniy, konnotativ qatlamlari bilan uzviy bog‘liqdir.

Badiiy-tasviriyy vositalar asarning semantik, stilistik, emotsional va estetik qatlamlarini tashkil etadi. Shu sababli, ularning tarjimasi quyidagi maqsadlarga xizmat qiladi: matnning badiiy-estetik ohangini saqlash; muallifning uslubiy individualligini yetkazish; madaniy ma’nolarni asrab qolish; o‘quvchida bir xil hissiy ta’sir uyg‘otish. Tarjimon bu jarayonda nafaqat til bilimiga, balki adabiy sezgi, estetik tafakkur va madaniy kontekstni his etish qobiliyatiga ham ega bo‘lishi kerak.

Badiiy-tasviriyy vositalarning asosiy turlari va ularning tarjima usullari:

Metafora – so‘zning ma’nosini ko‘chirish orqali yangi obraz yaratish vositasidir. U tilda milliylik va emotsional rang-baranglikni ifodalaydi. Metafora tarjimasining asosiy usullari quyidagilardan iborat:

1. To‘liq ekvivalent orqali – agar tilda mos obraz mavjud bo‘lsa: *“He drowned in a sea of grief”* – *“U qayg‘u daryosiga cho‘kdi”* (Metafora saqlangan, semantik va stilistik ekvivalent to‘liq.)
2. Obrazni saqlagan holda moslashtirish – milliy obrazni o‘zbek kontekstiga mos o‘zgartirish: *“He has a heart of stone”* – *“Uning yuragi toshday qattiq”*
3. Tavsifiy tarjima (izohlash yo‘li bilan) – metafora tushunarsiz bo‘lsa: *“The iron curtain”* – *“Yopiq siyosiy chegaralar tizimi”* (Metaforik ifoda yo‘q, lekin mazmun saqlangan.)

Epitet ham badiiy so‘z san’atining eng muhim unsurlaridan biri bo‘lib, u predmet yoki hodisaning emotsional, obrazli belgisini ifodalaydi. Tarjima usullari:

1. To‘liq ekvivalent: *“Dark night”* – *“Qorong‘u tun”*
2. Intensifikatsiya yoki yumshatish (mazmunni kuchaytirish yoki yumshatish): *“Bitter truth”* – *“Achchiq haqiqat”*

3. Ekspressivlikni qayta yaratish – ba’zan epitet o‘zbek tilida boshqa vosita orqali beriladi: *“Golden heart”* – *“Saxovatli, bag‘rikeng inson”*

Taqqoslash – ikki predmet yoki hodisa o‘rtasidagi o‘xshashlikni *“like, as, as if”* kabi so‘zlar yordamida ifodalovchi vositadir. Tarjima usullari:

1. To‘g‘ridan-to‘g‘ri ekvivalent: *“As brave as a lion”* – *“Sherdek jasur”*
2. Kontekstual moslashtirish – agar obraz milliy jihatdan begona bo‘lsa: *“As cold as ice”* – *“Muzdek sovuq”*
3. Obrazni o‘zgartirish – o‘zbek madaniyatida mavjud ekvivalent bilan almashtirish: *“As stubborn as a mule”* – *“Eshakdek o‘jar”*

Taqqoslashni tarjima qilishda asosiy maqsad – hissiy-emotsional kuchni saqlashdir.

Metonimiya va sinekdoxa ham ko‘chma ma’noli ifodalar bo‘lib, ular predmetlar orasidagi yaqinlik yoki butun-qism munosabatiga asoslanadi. Masalan: *“The White House announced...”* – *“Oq uy e’lon qildi...”*; *“He has many mouths to feed.”* – *“U ko‘p og‘izni boqadi.”*

Bu holatlarda metonimik tuzilmani asrab qolish, tarjimada semantik ekvivalentlikni saqlash muhimdir. Bunday birliklar so‘zma-so‘z tarjima qilinsa ham ma’no buzilmaydi.

Ironiya – so‘zning teskari ma’noda ishlatilishi orqali kesatq, masxara yoki tanqidni ifodalashdir. Tarjima usullari:

1. **Teskari ma’noni saqlash orqali:** *“What a genius!”* (haqiqatan ahmoqqa nisbatan) – *“Aqlli ekansan-a!”*
2. **Kontekstual qayta yaratish** – o‘zbek tilida mos emotsional shaklda: *“You’re such a saint!”* – *“Ha, juda “muqaddassan”!”*

Ironiya tarjimasida intonatsion, emotsional ohangni to‘g‘ri yetkazish juda muhim.

Personifikatsiyaga kelsak, u jonli bo‘lmagan narsaga inson xususiyatlarini berish orqali obraz yaratish vositasidir. Misol uchun: *“The wind whispered through the trees.”* – *“Shamol daraxtlar orasida pichirladi.”*; *“Time heals all wounds.”* – *“Vaqt barcha jarohatlarni davolaydi.”* Bu vosita tarjimasida semantik va poetik ekvivalentlik birgalikda ta’minlanishi kerak.

Simvol esa bitta so‘z yoki obraz orqali abstrakt tushuncha yoki g‘oyani ifodalash vositasi hisoblanadi. Masalan: *“Dove”* – *“Tinchlik ramzi”*; *“Black”* – *“Motam, qayg‘u, yovuzlik”*. Simvolni tarjima qilishda madaniy konnotatsiyaga e’tibor berish zarur, chunki ramzlar har bir madaniyatda turlicha ma’noga ega bo‘lishi mumkin. Masalan, *“white”* g‘arbda poklik, *“white clothes”* esa bizda motamni bildirishi mumkin. Shu bois simvol tarjimasida madaniy moslashtirish muhim o‘rin tutadi.

Badiiy-tasviriy vositalar tarjimasida ekvivalentlik darajalari:

Ekvivalentlik faqat semantik o'xshashlik emas, balki funksional, emotsional va estetik tenglikdir. Tarjimon quyidagi ekvivalentlik turlariga e'tibor qaratadi:

1. Semantik ekvivalentlik – asosiy ma'noni to'g'ri yetkazish;
2. Stilistik ekvivalentlik – yozuvchi uslubini va badiiy ohangni saqlash;
3. Pragmatik ekvivalentlik – o'quvchiga bir xil hissiy ta'sirni ta'minlash;
4. Madaniy ekvivalentlik – milliy konnotatsiyani asrash;
5. Estetik ekvivalentlik – obrazlilik va go'zallik effektini yo'qotmaslik.

Y.Nida ta'kidlaganidek, “tarjima muvaffaqiyatli bo'lishi uchun u shakl jihatdan emas, balki ta'sir jihatidan ekvivalent bo'lishi kerak”.

Badiiy-tasviriy vositalarni tarjima qilishda tarjimon yozuvchi uslubiga sodiq qolishi; milliy-madaniy konnotatsiyalarni to'g'ri tahlil qilishi; kerak bo'lsa, ijodiy transformatsiya orqali yangi, lekin mazmunan teng obraz yaratishi kerak. Xolid Husayniy kabi yozuvchilarning asarlarida ishlatilgan diniy, madaniy va hissiy tasvirlar (masalan, “*Allah's will*”, “*the dust of Kabul*”, “*the sky wept*”) tarjimon uchun badiiy va madaniy moslashuv talab etadi.

Xulosa qilib shuni ta'kidlaymizki, badiiy-tasviriy vositalar tarjimasida – bu oddiy lingvistik jarayon emas, balki estetik, madaniy va psixologik muvofiqlikni ta'minlashga qaratilgan ijodiy faoliyatdir. Tarjimonning maqsadi esa so'zning ma'nosini emas, uning ruhini yetkazish, yozuvchining badiiy niyatini asrab qolish o'zbek o'quvchisida xuddi manba tildagi kabi hissiy ta'sir uyg'otishdir. Shuning uchun badiiy-tasviriy vositalar tarjimasida semantik sodiqlikdan ko'ra estetik ekvivalentlik ustuvor bo'ladi. Tarjimon shundagina asarning badiiy kuchini saqlab, uni milliy madaniyatimizga uyg'un tarzda o'quvchiga yetkazadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Nida, E. A. *Toward a Science of Translating: With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. — Leiden: Brill, 1964.
2. Nida, E. A., & Taber, C. R. *The Theory and Practice of Translation*. — Leiden: E. J. Brill, 1982.
3. Venuti, L. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. — London & New York: Routledge, 1995.
4. Комиссаров В. Н. *Современное переводоведение: Курс лекций*. — Москва: ЭТС, 2002.
5. Кунин А. В. *Курс фразеологии современного английского языка*. — Москва: Высшая школа, 1996.
6. Vlahov, S., & Florin, S. *Neperevodimoye v perevode*. — Moskva: Mezhdunarodnye otnosheniya, 1980.